

■ Följande föreläsning höll jag på Gudstjänstfestivalen i Helsingborg i augusti 2001. En viktig fråga för NORDHYMN är hur vi kan forska kring dessa områden.

Hälsningar
Sven-Åke Selander

Sven-Åke Selander | Varför sjunger folk i kyrkan?

Inledning

Ett enkelt svar på den frågan skulle kunna vara: "man uppskattar sång i kyrkan". Bengt Olof Engström visar i sin undersökning *Ny sång i fädernas kyrka*. Församlingssången i Svenska kyrkan efter införandet av Den svenska psalmboken 1986, Stockholm 1997, att i och med psalmboken 1986 tycker en del att det är blivit en bättre psalmsång (a a s 175f). Av en annan, internordisk, undersökning, *Dejlig er jorden*, framgår att av 341 män och 360 kvinnor bara 18 män och 8 kvinnor aldrig sjunger med i psalmsången. 42 män resp 66 kvinnor gör det "som regel", 40 män och 26 kvinnor gör det "av och till" (*Dejlig er jorden*. Psalmens roll i nutida nordiskt kultur- och samhällsliv. Studier under redaktion av Karl-Johan Hansson, Folke Bohlin & Jørgen Straarup, Åbo 2001 s 77). Engström visar också att av kyrkligt intresserade ungdomar deltar 86% i psalmsången i gudstjänsterna, även om en av ungdomarna meddelar att "om man sitter i en bänk med kanske 7 st till och ingen av dem sjunger med vill man själv inte sjunga med" (Engström 1997 s 142).

Ett annat enkelt svar på frågan skulle kunna vara: man tycker om de psalmer man sjunger. I undersökningen *Dejlig er jorden* har man frågat efter de mest omtyckta psalmerna i de nordiska länderna. För Sveriges del blev det inte oväntade resultatet att de mest omtyckta psalmerna var:

Vald av antal personer

---

1 Den blomstertid nu kommer, Sv ps 199	208
2 Härlig är jorden, Sv ps 297	145
3 Tryggare kan ingen vara, Sv ps 248	121
4 Stilla natt, heliga natt, Sv ps 114	103
5 Blott en dag, Sv ps 249	102
6 I denna ljuva sommartid, Sv ps 200	85
7 Gläns över sjö och strand, Sv ps 134	55
8 Bred dina vida vingar, Sv ps 190	49
9 Bereden väg för Herran, Sv ps 103	45
Hosianna, Davids son, Sv ps 105	45

(*Dejlig er jorden* 2001, s 276)

Granskar man detta urval noggrannare finner man att dessa psalmer lätt kan knytas dels till kyrkliga handlingar som dop och begravning, dels till kyrkliga högtider, främst advent och jul, dels till särskilda gudstjänsttillfällen, som skolavslutningar. Däremot finns knappast någon psalm som anknyter till privat andakt i hemmen, möjligen med undantag för "Bred dina vida vingar". Men med kännedom om hur sällsynt andaktsliv är i hemmen idag - *Dejlig er jorden* visar att psalmsjungandet i det egna hemmet är mycket begränsad (i hela Norden anger av 3709 svarande 43% att man sjunger i hemmet vid jul, det handlar då mycket om att man i Danmark sjunger *Härlig är jorden* i hemmet som en fast tradition, 15% vid andra högtider och 16% på en vanlig dag, (*Dejlig er jorden* 2001, s 74). För Sveriges del fick man av c:a 600 svarande följande resultat: vid jul 25%, vid andra högtider 11% och ibland på vanliga dagar 12%, Anna Jönsson, *Psalmkatten i människors hjärtan, omtyckta psalmer i Sverige idag*. Uppsats framlagd för teologie licentiatexamen. Teologiska institutionen, Lund 1998, s110) så kan man utgå från att *Bred dina*

vida vingar idag mer fungerar som avslutning på andakter i kyrklig regi eller som psalm t.ex. vid begravning. Detta framgår bl.a. av en förteckning över de mest använda begravningspsalmerna, våren 1997, från en undersökning under arbete i Lund:

Summa sångtillfällen

---

297 Härlig är jorden	1183
249 Blott en dag	1091
190 Bred dina vida vingar	511
251 Var jag går i skogar, berg och dalar	266
285 Det finns djup i Herrens godhet	217
304 Lär mig du skog, att vissna glad	212
200 I denna ljuva sommartid	196
198 Likt vårdagssol i morgonglöd	188
201 En vänlig grönskas rika dräkt	186
277 Så tag nu mina händer	140
199 Den blomstertid nu kommer	137
248 Tryggare kan ingen vara	126
271 Närmare Gud, till dig	103

(Anna J Evertsson, Begravningspsalmer, manus under arbete, 2001)

Två synpunkter kan vara viktiga i detta sammanhang. Samtliga psalmer i de båda listorna hänför sig till den ekumeniska delen av den svenska psalmboken. Vidare har nydiktade psalmer ännu inte trängt igenom på folkdjupet och kommit att ingå i svensk psalmtradition. Av undersökningen Dejlig er jorden framgår att följande texter angivits som uppskattade psalmer av fler eller färre personer i Sverige:

- Det gungar så fint
- Så länge solen värmer jorden
- Brödet är ett brutet för alla
- Innan natten kommer
- Min Frälsare lever
- De skall gå till den heliga staden
- När du går över floden
- Måne och sol
- De blomster som i marken gror
- Var inte rädd. Det finns ett hemligt tecken

(Evertsson 1998 s 50)

En del nya texter och melodier börjar alltså att få fäste i traditionen.

Denna summariska lägesbeskrivning antyder att sång i kyrkan i nutid är nära knuten till de kyrkliga handlingarna och till gudstjänstlivet vid de stora högtiderna. Då sjunger människor enligt undersökningarna faktiskt. Varför gör de då det?

Ett svar är: sång i kyrkan ingår i en **rit**. För det stora flertalet folkkyrkliga i Sverige innebär det riter som dop, eventuellt confirmation, vigsel och begravning samt advents- och jul-, möjligen påskriter. För de i övrigt gudstjänstliv aktiva, vilka i Sverige är en minoritet, växer nya psalmer in i traditionen, främst i anslutning till riter som nattvardsfirande, vidare riter knutna till friare gudstjänstformer som Taizéinspirerade gudstjänster och temamässor.

Om sång i kyrkan i huvudsak i dag är gudstjänstlig sång och en del av en rit, främst knuten till gudstjänstlivet i dess olika former, betyder det positivt att sång fortfarande har en fast position i riten och överlever så länge riten består. Negativt betyder det bl.a. att arbetet på att föra in nya psalmer i riten, som kan förutsättas överleva, blir en komplicerad och långsiktig uppgift, men också

en utmaning till församlingar, kyrkomusiker, körer och präster.

Riten

Vad är det då i riterna som gör att de består och därmed också befäster traditionen med vissa sånger och psalmer?

I anslutning till Emile Durkheim beskriver Jørgen Straarup ritens kärna som: "att människor samlas, att känslor upplevs gemensamt och uttrycks i gemensam handling" (cit efter Jørgen Straarup, "Ritens sociala sammanhang", i Rit, symbol och verklighet. Red. Owe Wikström, Tro & Tanke 1994:6, s. 21-31). Rit är alltså enligt Durkheim en kollektiv handling, som förutsätter att man känslomässigt förenas kring något viktigt och att man följer ett gemensamt handlingsmönster. I kristet sammanhang innebär detta att ju fler som deltar i exempelvis de kyrkliga handlingarna desto bättre för riterna, ju fler som kan instämma i sången desto bättre för den gemensamma känslomässiga upplevelsen, och ju bättre och mer invant det rituella mönstret är desto mer meningsfull upplevs riterna. Eller, omvänt: ju färre släktingar som är med vid dopet, ju färre välkända och sångbara psalmer, ju fler experiment med ett invant mönster, desto mindre meningsfull blir riterna - desto mindre aktiv blir den gudstjänstfirande församlingen och desto färre sjunger i kyrkan.

Nu gäller detta som de flesta vet inte utan vidare. I själva verket har en kraftig utveckling ägt rum på de olika kristna riternas område i svenskt kyrkoliv under senare delen av 1900-talet. Dopriten är utvecklad, konfirmationsriten har blivit sändningsgudstjänst, jordfästning har blivit begravning, nattvardsfirandet har förändrat karaktär från nattvardsgång till mässa, från tung uppgörelse med sig själv till gemenskap i fest och glädje.

Innebär då detta att förutsättningarna för att folk skall sjunga i kyrkan blivit bättre och behovet av att sjunga ökat? Att man upplever ännu större möjligheter för att inom ritens ram ge uttryck för sina upplevelser i psalm och sång? Det beror på hur man uppfattar riterna som liturgiskt spel.

I en uppsats, "Upplevelsen i gudstjänsten. En religionspsykologisk modell", (i Lars Inge Magerøy m. fl. (red.), Forankring og fornyelse. Kristendomsundervisning i endring. Festskrift till Sigmund Harbo på 60-årsdagen. Oslo 1997, s. 182-197) har Owe Wikström gett följande svar på vad det är som är liturgiins funktion i riterna. Han skriver:

Liturgin är det rituella navet, den socialt uppbyggda och arkitektoniskt beledsagade symbolgemenskapen i vilken den kristna religiösa upplevelsen odlas och upprätthålls. (Wikström 1997 s. 184)

Människor sjunger alltså, sett från ritens synpunkt, därför att:

- det hör till det rituella navet
- människor bär av en socialt övertagen tradition
- människor upplever gudstjänstrummet positivt
- psalmerna sätter ord och symboler på gudsupplevelsen
- psalmerna uttrycker samspelet mellan människors livsfrågor och den kristna tron
- människor vill upprätthålla en religiöst kristen tradition.

Människor sjunger därför att det hör till det rituella navet

Navet är det kring vilket allt annat kretsar; det rituella navet är således det som håller samman riterna och gör dem meningsfulla. Förändringar i utrustningen runt själva navet är ibland på sin plats, men förändringar i själva navet kan få långtgående konsekvenser.

De olika kristna riternas rituella nav har i allmänhet mycket lång tradition i kristenheten. De har traderats i generationer - och skapat trygghet i människors sätt att förhålla sig till riterna och därmed till det heliga. Sången har - inte bara i den reformatoriska gudstjänsten - blivit en del av detta rituella nav. Vissa psalmer har blivit en del av det rituella navet, som i Sverige Tryggare kan ingen vara vid dopet, Blott en dag vid begravning, Hosanna i Advent och Var hälsad sköna morgonstund vid julottan. Sådana delar av det rituella navet skapar trygghet för människor som deltar i riterna - men saknas de riskerar riterna att brytas sönder, man sjunger inte gärna andra psalmer och riterna kan mista sin funktion. Därför behöver de rituella navet, såsom människor uppfattar dem, respekteras. Detta gäller också om melodierna. Gläns över sjö och strand, I himmelen, i himmelen, Bred dina vida vingar och Den signade dag sjunger man gärna på deras traditionella melodier, men de upplevs som främmande för riterna om de skall sjungas på andra sätt.

Om riterna har sina fasta nav och därför inte är så lätta att förändra, så kan olika riter växla i

aktualitet. Midnattsmässa vid jul är en gammal rit i kristenheten, men ny för många mer eller mindre sekulariserade svenskar. Till denna rit knyter människor i allmänhet - med rätt eller orätt - psalmer som Stilla natt och O du saliga . Dem vill man sjunga. Då odlas och upprätthålls kristen tradition. Sjunger kören dessa psalmer och församlingen förutsätts sjunga andra och mindre kända bryts det liturgiska navet, församlingen tystnar och kritiken kommer.

Folk sjunger alltså i kyrkan när de upplever att sången är en del av det liturgiska navet och de blir besvikna om de inte får sjunga just detta. Vidare:

Människor sjunger i kyrkan därför att psalmerna är en naturlig del av en socialt övertagen tradition

Det liturgiska navet motiveras utifrån kristet teologiskt grundläggande principer. Som sådana har riterna alltså lång inomkyrklig tradition. För många icke teologiskt bevandrade motiveras kanske riterna mer utifrån ett socialt perspektiv: riter som dop, konfirmation, vigsel och begravning hör till släktens sociala liv. Då skall också de traditionella psalmerna sjungas. Riterna bar och bär alltså psalmerna.

En stor roll spelar minnet menar t.ex. Wikström (1997 s 186). Var och en som samtalat med dopfamiljer och i sorgehus vet att det kanske starkaste argumentet för att sjunga i kyrkan är att så gjorde vi när farmor, far etc. begrovs eller när våra andra barn döptes. Minnet av tidigare tillfällen då riten utförts blir alltså ett starkt argument för att riten skall återupprepas, ju mer lik förra gången desto riktigare. Ju mer man därutöver kan identifiera sig med det som riten står för teologiskt, att ett litet barn blir kristnat och att en död anförvant överlämnas i Gud händer, desto mer intensiv upplevs riten och minnet av upplevelsen bestämmer synen på hur riten nästa gång skall vara utformad för att minnet skall väckas på nytt och meningen med riten ytterligare befästas.

Minnen är dyrbara. Ju intensivare minnet är desto mer meningsfull kan man uppleva riten nu och nästa gång - om man också då får sjunga de psalmer som man upplever hör till riten.

Minnet har naturligtvis en viktig roll att spela även i förhållande till andra riter. En sådan är skolavslutningarna, oftast i kyrkan. Av Dejlig er jorden-undersökningen framgår t.ex. att Den blomstertid nu kommer är förenad med minnet av skolavslutningar. Den kan också ha varit vigselpsalm. Vår Gud är oss en väldig borg är för flera manliga äldre sångare förenad med militära korum och de riter som hörde till denna tradition.

Minnet och den sociala funktionen handlar nu inte enbart om att bevara. Nya psalmer sjungs gärna in via riterna. Vi sätter oss i ringen kommer från ritualerna i barnarbetet, Lova Herren sol och måne kommer från familjegudstjänsterna, Det gungar så fint kan finna vägen från minnen från konfirmationslägret till dopritualet. De riter som utvecklas i konfirmationslägren under gudstjänstliknande förhållanden, inte minst ute i naturen, knyts till minnen som kan bli bestående och bevara text och melodi. Varje släkt och varje familj kan på så sätt mot bakgrund av den familjens erfarenheter finna sina ritualpsalmer, som de behöver få gehör för inför sina ritual i kyrkan. Vidare:

Många människor sjunger i kyrkan därför att de upplever gudstjänstrummet positivt

Flera undersökningar visar att gudstjänstrummet är en viktig del av riten.

Det gäller för kyrkvana och det gäller för sekulariserade. Kristian Lundberg har i en "eftertanke" under rubriken "Han för mig i vall på gröna ängar" i Kvällsposten den 25 juli 2001 formulerat denna upplevelse på följande sätt:

Nu under kvällen lyser det ett hemlighetsfullt ljus ut genom fönsterglasen. Ut mot den tätande natten. Ljuset spränger i natten. Vad är det som rör sig där nu - i den utrymda tomheten? Vad är det för ett samtal som pågår i den blottade tomheten? Bänkarna. Predikstolen. Korsen. Den torrlagda dopfunten. Vem finns där?

Det är inte bara mörkt. När ögat vant sig vid mörkret kan jag urskilja nyanser av mörker - vissa av dem så nära ljus att jag skulle kunna säga: det svarta lyser vitt. Bländad av mörker.

Jag är i detta rum. Det är inte heligt. Det är ett rum. Utanför de tjockare stenväggarna hör jag innerstadstrafiken brusa.

Jag är nedsänkt i tiden. De oformulerade psalmerna vrider sig fram och tillbaka mellan pärmar. Berättelsen om Jesus - nu när den inte är läst, inte är ett ord - utan bara finns i rörelse mellan dig och mig. Hur läser man en sådan bok? Hur sjunger man en sådan psalm?

Jag reste mig inte upp själv. Jag blev lyft." (Kvällsposten 20010725 del 3 Kultur s 2).

En upplevelse alltså av ett rums inre dynamik, svårfångad i ord, liksom musik kan vara dynamisk och meningsfull även utan ord.

När man förbereder dop och vigsel är frågan om det liturgiska rummet en grundläggande viktig fråga för många. Många uppfattar också kyrkorummet som ett rum för musik (Konsten att gå i kyrkan. Fyra rapporter från ett religionssociologiskt projekt i Göteborg. Göran Gustafsson m.fl., Tro & Tanke 1994:4).

En grupp som särskilt inspireras av kyrkorummet som musikaliskt inspirerande är kören. Enligt Engströms undersökning deltar kören mycket eller ganska engagerat i psalmsången, ingen deltar föga engagerat (Engström 1997 s 160). Av undersökningen Dejlig er jorden framgår att "den körvana sjunger med, den körvana sjunger psalmer i hemmet, att sjunga och höra psalmer är viktigt för den körvana, den körvana bedömer psalmverser positivt, den körvana har en 'rikare' relation till psalmerna (Dejlig er jorden 2001 s 50ff). Ingrid Knutsson visar i ett examensarbete att både körsångare och präster/kyrkomusiker uppskattar att kören upplevs som ett konstruktivt inslag i psalmsången: "Det blir en fin upplevelse när kören på ett aktivt sätt leder och förstärker församlingssången" heter det (Ingrid Knutsson, Kyrkokörens identitet och mål - en jämförande studie utifrån körsångarens perspektiv, Lund, Teologiska institutionen, 2001). Kören har alltså en särskild uppgift i att hjälpa till att sjunga in nya psalmer i riterna kring de kyrkliga högtiderna.

Kyrkorummet inspirerar alltså till sång. Därför sjunger folk i kyrkan. Den inspirationen kan man ta till vara på olika sätt. "Hela kyrkan sjunger" är ett känt exempel på detta och som också refererar till den allsångstradition som nu och då odlas i Sverige. Kyrkorummet inbjuder också till experiment av olika slag. Inte minst utmärker detta den kyrkosångstradition som utvecklas i konfirmationsläger av olika slag och som ofta ligger långt ifrån traditionell kyrkosång, men som bidrar med nya psalmer och sånger till en gemensam sångskatt för ungdomarna. Nu och då inspirerar Taizétraditionen till sång av annan typ än den traditionella. Och människor sjunger.

Kyrkorummet är emellertid inte bara ett **musikaliskt rum**, det är också ett heligt rum, senast beskrivet i Johan Ungers Guds boning - från Betel till Betlehem (Tro & Tanke 2001:2). Det heliga manifesteras naturligtvis på olika sätt i kyrkorummet, av tradition mest centralt vid altaret och i nattvarden. Martin Luther var mån om att folk skulle kunna sjunga med i mässan. Dagens nattvardsliturgier tar som bekant stor hänsyn till att människor skall kunna känna igen sig och kunna vara aktiva, inte bara när det gäller text utan också när det gäller musik.

Samtidigt visar undersökningar t.ex. från Uppsala domkyrka, att området för det heliga är på väg att flyttas från altaret, där sakramentet förvaltas, till t.ex. ljusbäraren, där människor individuellt kan förrätta sin andakt, meditera eller just bara sitta avskild från världen och dess mångahanda. Sådana tendenser svarar mot privatisering och individualisering i vårt samhälle och utmanar till ny användning av psalmer i heligt rum.

Individuell användning av psalm är inget nytt, det har förekommit i den dagliga husandakten i Sverige i varje fall så länge läskunnigheten var omfattande nog för detta och i den kristliga dagvisan ännu längre. Kanske kan psalmerna få ny betydelse som bön vid individuella besök i kyrkorummen. I Dejlig er jorden - undersökningen visar svaren på enkäten att psalmens ställning som bön är svag; endast 11% av 332 svarande i Sverige anger att de använder psalmvers eller annan vers som bön; oftast ber man istället Fader Vår eller någon annan färdigformulerad bön (Evertsson 1998 s 117f). Delvis kan detta hänga samman med att inläringen av psalmer blivit allt ovanligare både i skola och kyrka. Läromedel i religionskunskap beaktar numera sällan psalmer och kristen visa (Sven-Åke Selander, Religionsundervisning för hela människan. Lunds universitet, Lärarhögskolan i Malmö, 1982). Församlingarnas initiativ är få (Engström 1997 s 137ff), även om det på senare tid tagits initiativ till psalmträning mellan kyrka och skola. Men det kan också handla om att psalmbok inte finns lätt tillgänglig vid ljusbäraren eller vid något annat för människor heligt område i kyrkorummet.

Vidare:

Människor sjunger därför att psalmen sätter ord/symboler på gudsupplevelsen

Språket är ett förunderligt ting. Det skapas i olika miljöer och blir då uttryck för det som är karakteristiskt för en viss miljö. Exempel på detta kan Sara Lidmans och Mikael Niemis skildringar från Norrland vara. Utan det lokala språk de skriver på skulle inte den kulturella miljön framstå i sin egenart.

Religiösa traditioner har också sina språk som avspeglar sin tid och sin teologiska tradition. Nattvardpsalmerna kan vara exempel på detta. Avståndet både teologiskt och psykologiskt kan se

ut att vara stort mellan å ena sidan Jesus Kristus är vår hälsa, Som oss alla ville frälsa. Med sin pina och sin död och Den som hit i otro går, För livet han här döden får och å andra sidan När vi delar det bröd som han oss ger och Brödet är ett, brutet för alla .

Psykologiskt och kanske också teologiskt är det möjligen lättare att sjunga med i de båda senare nattvardspsalterna. Folk sjunger också mycket bättre med i nattvardspsalmer och nattvardsliturgi i dag än för 50 år sedan.

När människor i dag rapporterar att det är roligt, stimulerande och omväxlande att sjunga psalmer med hjälp av nya psalmboken (Engström 1997 s 70) så kan det ha med språket att göra. Nytt språk och nya symboler öppnar för dialog med Gud: Blott i det öppna har du en möjlighet ... ut i det fria skall du med Herren gå...

Detta gäller inte bara texten utan också musiken. Musiken är ju också ett språk som arbetar med symboler. Tonspråket växlar från tid till tid och från miljö till miljö. Därför känns kända melodier trygga, det musikaliska uttrycket är förenat med associationer som löper i kända banor, samtidigt som inte minst unga längtar efter nya tonspråk, mera i samklang med det tonspråk som de är vana vid från sin egen vardag, kanske som i Ingmar Olssons mässor. Nytt tonspråk kan också vinna acceptans i traditionell gudstjänstmiljö, så som Du som gick före oss... som blivit en naturlig del av nattvardsritualet. Av Engströms undersökning framgår att entusiasmen för melodierna i 1986 års psalmbok är mindre än för texterna; en majoritet av svarande menar att psalmboken innehåller för många svåra melodier och för många väckelsemelodier (Engström 1997 s 70). Ungdomar tycker att "en del melodier är oregelbundna och helt omöjliga att hänga med på" och att de "ofta är trista" (Engström 1997 s 142). Träning är en förutsättning för att få folk att sjunga nya psalmer i kyrkan.

Samtidigt som nya ord- och tonspråk kan fördjupa gudsupplevelsen så kan de också ha svårt att få genomslag. Ett tecken på detta är att det i första hand är psalmbokens 325 första psalmer i den ekumeniska delen av Den svenska psalmboken 1986 som används. I de kyrkliga handlingarna gäller detta nästan till 100%, för huvudgudstjänstens del anges siffran 80%, men i andra former av gudstjänster dominerar också psalmer från den ekumeniska delen (Engström 1997 s 86f).

Språk, text och musik, är en nödvändig förutsättning för tolkning. Vad är det då som tolkas?

Människor sjunger i kyrkan därför att psalmerna tolkar människors livsfrågor

Livsfrågor har blivit ett förlösande ord för det faktum att många, inte minst unga, människor brottas med frågor om livsets mening och mål. Ibland kan man uppleva att man inte hittar varken ut eller in i sitt frågande. "När man föds måste man hitta sin egen väg genom livet". En ung tecknare illustrerar detta med hjälp av en labyrint. I andra fall kan annat väcka frågorna, t.ex. tiden eller behovet av trygghet ("Så ser jag mig själv. Tonåringar tecknar sina inre bilder". Uppslaget. Aktuellt i pedagogiken, Nr 1 2001 s 10-13). Hur kan psalmer uttrycka detta i text och musik på adekvata språk. Om inte språket fungerar kan nästa generation kanske få svårt att sjunga i kyrkan.

I undersökningen Dejlig er jorden uppmanades de som deltog att markera i ett spänningsfält mellan olika semantiska differentieringar hur de upplevde texterna Vår Gud är oss en väldig borg, Tryggare kan ingen vara och Härlig är jorden. Begrepp som mörker-ljus, sorglig-glad, livsförnekande-livsbejakande, nedslående-förhoppningsfull, hotande-beskyddande aktualiserar viktiga upplevelser i livet som man gärna vill sätta ord på. Det visade sig att de flesta människor upplever i varje fall Tryggare kan ingen vara och Härlig är jorden på ett existentiellt sätt (Dejlig er jorden 2001, s 107 m.fl. ställen).

Psalterna är dock inte bara till för att aktualisera viktiga existentiella upplevelser. De har främst skrivits och tonsatts för att tolka dessa existentiella upplevelser i ett kristet trossperspektiv och därmed kommunicera vad den kristna tron har för budskap att erbjuda människor till glädje och tröst. I Lund har Anna J Evertsson särskilt undersökt vilken teologi som de mest och minst valda psalmerna i Dejlig er jorden-materialet för Sverige är präglade av. Hon riktar in sig på existentiella markörer som liv-död, ansvar-skuld, ensamhet-gemenskap, lidande-medmänsklighet, rädsla-trygghet och finner att psalmerna följer den förskjutning i teologiskt avseende från andra artikeln tro till första artikel tro som bl.a. Eva Hamberg visat på i sina undersökningar ("Svenska folkets Gud", i: Gud. Sju teologer föreläser. Göran Bexell red., Lund 1997) . När människor sjunger i kyrkan i dag, så är det psalmer som avspeglar en första artikel tro, d.v.s. Gud som skaparen och trygghetspunkten i tillvaron, som människor gärna väljer: Lova Herren, sol och måne, alla stjärnor som han tänt..., Vi sätter oss i ringen...,Tryggare kan ingen vara än Guds lilla barnaskara..., Allt ju vilar i min Faders händer, skulle jag som barn väl ängslas då?

Det är tydligt att psalmtexter rymmer mycket både av existentiella referenser och av trostolkningar och att detta särskilt gäller de mest omnämnda texterna, som Tryggare kan ingen vara och Blott en dag. Slutsatsen blir att människor sjunger i kyrkan därför att de i psalmerna finner ett språk som

både ger uttryck för och samtidigt förmedlar en kristen tolkning av sådana grundläggande existentiella frågor som människor bär på och tänker kring. Begrepp som trygghet och Guds barnaskara ger både möjlighet till existentiell inlevelse och till att ta till sig budskapet om att vara ett Guds barn i liv, i död och i evighet. Vad vi behöver skapa är psalmer som tar upp tidens språk och formulerar det som livs- och trostolkningar.

Än mer livsfrågenära blir sången i kyrkan om texten kopplas till en melodi som understryker det livstolkande i texten. Det är emellertid svårt att finna en bra analysmodell som beskriver karakteristiska drag i psalmmelodierna. Litteraturvetaren och docenten Inger Selander i Lund har gjort ett sådant försök i boken *Perspektiv på moderna psalmer* (AF-stiftelsens skriftserie nr 3), Stockholm 1999. Hon räknar med att melodier kan beskrivas med hjälp av parametrar som:

hur melodin passar till textens meter och rytm

- grundstrukturen: att stroforna måste ha samma meter och stavelsetal per rad för att passa till samma melodi, liksom samma antal rader, och ha rim och pauser på samma ställen
- stämningen: diktens stämning kan återspeglas i den melodiska linjen, i modus och rytm liksom i tonalitet och harmonisering
- semantik: både text och musik har en semantisk nivå, har en mening; meningen i musiken är förbunden med stilen
- stilen: god kvalitet betyder att text och melodi har liknande stil, dvs. både är "subjektiv" eller "objektiv", i traditionell koralstil eller väckesesångstil, i modernistisk stil eller populärstil (I Selander 1999 s 53-57).

Folke Bohlin uttrycker i *Dejlig er jorden* skepsis inför möjligheterna att t.ex. i enkätform mäta och karakterisera människors upplevelser av melodi. Det gäller då också om möjligheter för forskarna att utifrån vissa parametrar karakterisera melodier. Han skriver: "det finns starka skäl att misstro värdet av introspektiva observationer rörande musikens inverkan på upplevelsen av sjungen psalm och att man kan känna skepsis inför möjligheten att finna vetenskapligt hållbara metoder att studera denna inverkan. Men man kan inte betvivla att melodin för många människor är en mycket betydelsefull komponent i upplevelsen av psalmsång ("Tankar kring musiken i de tre psalmerna", i: *Dejlig er jorden* 2001 s 194-197).

Vi står här inför en vetenskaplig utmaning, som vi ännu inte klarat ut. Kan vi komma längre i detta kan vi kanske också finna ytterligare förklaringar till varför folk sjunger i kyrkan.

Man sjunger därför att man vill upprätthålla en kristen tradition

I undersökningen *Dejlig er jorden* visade det sig att det framträdde en viss skillnad mellan de tre psalmerna *Härlig är jorden*, *Tryggare kan ingen vara* och *Vår Gud är oss en väldig borg* när det gällde hur man uppfattade och upplevde psalmerna. *Vår Gud är oss en väldig borg* upplevs som oaktuell och dyster av majoriteten av de svarande i Norden, medan *Härlig är jorden* och *Tryggare kan ingen vara* upplevs som aktuella och ljusa (*Dejlig er jorden* 2001 s 151ff).

Mer intressant är emellertid vilka som svarat på vilka sätt. Man räknade med tre grupper svarande, kyrkoaktiva, högtidsaktiva och kyrkopassiva. Det visade sig att både kyrkoaktiva och högtidsaktiva var överens om att *Härlig är jorden* och *Tryggare kan ingen vara* är aktuella och "positiva" texter som ger upplevelser av förhoppning, glädje och beskydd, medan *Vår Gud är oss en väldig borg* av de kyrkoaktiva uppfattas som mera positiv än av de högtidsaktiva. Den slutsats man drar i undersökningen är att kyrkoaktiva har större förmåga att uppfatta de kognitiva, vi skulle kanske säga teologiska, komponenter som finns i psalmen *Vår Gud är oss en väldig borg*. Allmänt skulle det innebära att förutsättningarna för att förstå och kunna ta till sig psalmer ökar med större kunskaper och mera inlevelse. Därmed ökar också förutsättningarna för och kanske också viljan att ta till sig det kristna budskapet och bevara den kyrkliga traditionen levande både för sig själv och för sitt trossamfund.

Det innebär nu inte att den stora majoriteten högtidsaktiva avvisar tankar på att bevara en kyrklig tradition. När de väljer psalmer som *Härlig är jorden* och *Tryggare kan ingen vara* men väljer bort psalmer av typen *Vår Gud är oss en väldig borg*, så kan det tolkas som ett uttryck för att man vill bevara den kristna traditionen, låt vara mera som element i de kyrkliga handlingarna och som element i sitt rituella högtidsfirande än som en medveten och pågående traditionsbearbetning.

Lägger man samman de som svarat "traditionsbevarande", d.v.s. både kyrkoaktiva och högtidsaktiva, så finner man i undersökningen *Dejlig er jorden* att dessa fortfarande är i majoritet i Norden. Detta kan vara en förklaring till att vissa psalmer står starkare än andra i vissa rituella sammanhang (*Dejlig er jorden* 2001 passim).

Viktigast för sång i kyrkan är kanske ändå att

Sången i kyrkan är en naturlig del av ens personlighet

Professor Valerie DeMarinis har i en uppsats om ritens psykologiska roll pekat på några viktiga punkter som beskriver riten i ett psykologiserande perspektiv ("Psychological Function and Consequences of Religious Ritual Experience", i: Rit, symbol och verklighet, Tro och tanke 1994: 6 s 11-20). Enligt henne är riten:

- 1/ a psychologically vital part of human communication and interaction
- 2/ a part of human lifecycle experience
- 3/ a role in the developmental process of intrapsychic and psychosocial adjustment
- 4/ involves the whole person at many levels
- 5/ affects human memory at several levels
- 6/ needs to be understood in and through its cultural context
- 7/ loss of access to ritual activity and the resources of ritual memory can lead to prolonged and often misdiagnosed or insufficiently diagnosed symptoms of psychological dysfunction

Den genomgång vi hittills gjort har aktualiserat flera av dessa punkter. Vi vet både av erfarenhet och av undersökningar att psalmsången i kyrkan i anslutning till olika riter är en psykologiskt viktig faktor för många fler människor än man tror, att den är en del av livserfarenheten och särskilt aktualiseras i de riter som anknyter till livets övergångsskeden, att sången i kyrkan engagerar människor på många olika nivåer och väcker minnen till liv, och att sången för att vinna gehör normalt måste ha anknytning till den kulturella kontext i vilken människor lever.

Vi har däremot inte så många undersökningar som går på djupet psykologiskt och beskriver sådant som kan illustrera "developmental processes of intrapsychic and psychological adjustment" och som illustrerar att "loss of access means psychological dysfunction". Å andra sidan vet vi att detta är realiteter. Avslutningsvis ger jag två exempel som kan illustrera sådana processer kring sången i kyrkan.

Lars Berghagen har i olika intervjuer gett uttryck för hur viktiga kyrkorum och gudstjänst är för människors mentala hälsa. Det är hans egen erfarenhet. I den psalm som ingår i Psalmer i 90-talet uttrycker han det som bekant så: Så knäpper jag mina händer till bön i min Faders hus. I en av sina intervjuer berättar han om hur han kämpade med sig själv för att övervinna sin rädsla för att inte vara god nog för att delta i kommunionen. I en annan intervju berättar han om att det är viktigt för honom att emellanåt gå in i en kyrka och samla sina tankar och att många enligt hans mening borde göra något liknande (Lasse Berghagen, "Jag tycker alla borde söka upp sin kyrka ibland", i Amos, Magasinet för livsfrågor och kristen tro, 3 2001). "Loss of access" kan annars leda till "dysfunction", när som kan skrivers:

...sorgen känns tung i mitt sinne
och vägarna vilsna gå
när djupaste tvivel förmörkar
de stjärnor jag gärna vill nå

När ondskan och vådelden flammor
och sprids som ett ogräs och gror
vill kväva den flämtande låga
av tro som alltjämt i mig bor
(Psalmer i 90-talet, 1994, nr 875)

Ett annat exempel hämtar jag från den svenske religionsfilosofen och religionspedagogen Olof Frank ("Blir var och en salig på sin tro? Kristna sanningsanspråk i vår tid", i: FLR Årsbok 1994 s 73-86). Han har i en uppsats berättat om hur han miste sin son och ställdes inför uppgiften att välja psalm för begravningen. Palmvalet fördjupade den livskris som han drabbats av i samband med sonens död. En psalm som Kristus är världens ljus var för honom inget alternativ som svarade mot hans upplevelser och känslor i den situationen - den psalmen kunde han inte tänka sig sjunga "som tvivlande vuxen, en sökande uppfylld av sorgens frågor om varför små barn måste dö, bäras bort och försvinna" eller låta människor sjunga en sådan psalm i kyrkan vid begravningen. I sin uppsats beskriver han utifrån sitt religionsfilosofiska perspektiv vad man psykologiskt skulle kunna kalla "a developmental process of intrapsychic and psychological adjustment". Samtidigt kunde han inte heller acceptera "loss of access", d.v.s. att inte sjunga och låta sjunga alls. Det skulle kunna leda

till ännu värre "psychological dysfunction". **Brottningen** med tron hör också hemma i heligt rum; han skriver:

Starkare än någonsin är viljan att inte låsa en eventuell mening med liv och död till berömda ord och bilder, till trosläror och religioners förmenta definitioner och konturfasta karakteristiker. Ingenting förblir där orört, okänt, Det gåtfulla störs och hemligheterna snöps.

De kristna tror sig veta något väsentligt om den mänskliga existensens egentliga mening och mål, säger Frank. Här kan jag inte följa dem. I själva verket når de aldrig in i det heliga rummet bortom alla ord och bilder, i den sökande trons hemliga rum. Det fördolda avslöjar sig sannerligen inte.

Så väljer jag då psalmen, skriver han, en av de få som tycks förena ett fast och ärligt hopp med en ödmjukhet inför det som inte kan vare sig tänkas eller sägas:

Var inte rädd.
Det finns ett hemligt tecken,
ett namn som skyddar dig
nu när du går.
Din ensamhet har stränder
in mot ljuset.
Var inte rädd.
I sanden finns det spår
(Frank 1994 s 83f)

Avslutning

I sanden finns det spår - kanske är det en adekvat beskrivning av många människors förhållande till sången i kyrkan idag. Spåren kan man inte bortse från. Man ser dem tydligare i vissa situationer i livet även om de för många annars är bortskymda långa tider. Riterna hjälper till att ytterligare upptäcka, förtydliga och fördjupa spåren. När de framträder blir sången i kyrkan en hjälp att gå vidare och finna ytterligare spår. Därför sjunger man i kyrkan.